

“Nefs-i vâhîde” İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. Züleyha BİRİNCİ*

Öz: Dini metinlerde evrenin yaratılışının bütün incelikleri beyan edilmediği gibi insanın ve dolayısıyla kadının yaratılışının bütün ayrıntıları da zikredilmemiştir. Ancak yaratılışa dair bu mevzular, asırlar boyu teolojik tartışmalara konu olmuş ve bilhassa kadının yaratılışı konusundaki görüşler, dinlerin insana bakışını belirlemede temel bir rol ifa etmiştir. Bu nedenle kadının var oluş serüveninin doğru anlaşılıp tahlil edilmesi son derece önemlidir. Bu amaca katkıda bulunmayı hedefleyen bu makalede önce kadının yaratılışı konusundaki görüşlere ve bu görüşleri temellendirmede öne sürülen delillere değinilecek sonra bu görüşlerle ilgili tahlillere yer verilecektir. Bunun ardından da özellikle “nefs-i vâhîde” ifadesinin geçtiği âyetlerden hareketle kadının yaratılışı konusunda bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam dini, kadın, yaratılış, gelenek, eleştiri, varoluş, eşitlik.

An Evaluation on Creation of the Female with Reference to “Nefs-i vahide”

Abstract: In the religious texts, not only that every fineness detail on creation of universe were defined, the whole circumstances of the creation of human therefore female was not mentioned either. Nevertheless such issues on creation have been the topics of the logical arguments for centuries and particularly there views on creation of the female has provided a basic role in the way religions outlooks to human. Hence to comprehend and analyse the adventure of female creation is substantial. In the article which targets to contribute this argument, firstly the conceptions on creation of female will take place, than evidences which these views are based to will be discussed and the analysis on these remarks. Subsequently, with reference to verses in which “Nefs-i vahide” phrase is emphasised in particular, an evaluation on female creation will be made in the final.

Keywords: Islam, female, creation, tradition, criticism, existence, equality.

Farklı dinlerdeki insan tasavvurunun tespit edilmesinde o dinin kadına bakışını belirlemenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Kadına bakış ortaya konurken de kadının yaratılışı konusundaki beyanların rolü oldukça belirleyici olmaktadır. Bu makale de İslâmî açıdan kadının yaratılışını konu edinmektedir.¹ Zira “İslâm’da kadının konumu” ve “kadına verilen değer” gibi konular evvel emirde kadının yaratılışı ile irtibatlandırılmakta, bu nedenle yaratılış hakkında beyan edilen fikirler, yapılan yorumlar ve açıklamalar son derece önemli hale gelmektedir. Bilhassa İslâm’da kadının ikincil statüde olduğunu benimseyenler, ilk kadının yaratılışından hareketle bu görüşlerini temellendirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada İslâmî açıdan ilk kadının yaratılışının nasıl anlaşılması gerektiği

* Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Nisâ Süresi’nin birinci âyetinden hareketle yaratılış açısından kadını ele alan bir makale için bk. Hatice K. Arpağuş, “Kur’an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış”, *Tarihten Günümüze Kur’ânî Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010, s. 587-606; Kur’ân’ın, İslâmî geleneğin ve çağdaş Müslümanların “Havva” hakkındaki ifadelerine yer veren bir makale için bk. Jane I. Smith ve Yvonne Y. Haddad, “Havva: İslâmî Kadın İmajı”, *İslâmî Araştırmalar*, çev. Yasin Aktay, 1992, c. 6, sa. 1, s. 64-71; Yahudi ve İslâm kutsal metinleri çerçevesinde kadının yaratılışına yer veren bir makale için bk. Salime Leyla Gürkan, “Yahudi ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennet’ten Düşüş”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sa. 9, İstanbul, 2003, s. 1-43.

büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple bu makalede, konuyla ilgili isabetli bir görüşe ulaşabilmek gaye edinilmiştir. Bunun için önce kadının yaratılışına dair farklı görüşler ve delilleri üzerinde durulmuş, sonra da özellikle Kur'an-ı Kerim'de geçen "nefs-i vâhide" şeklindeki ifadelerden hareketle bu konunun doğru anlaşılabilmesine bir katkı sağlamak hedeflenmiştir. Zira Kur'an'da ilk kadının yaratılışına yönelik atıfların, "nefs-i vâhide" ifadesiyle ilk insanın yaratılışından bahseden âyetlerde yer aldığı görülmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki İslâm dininin en temel kaynağını oluşturan Kur'an'da hem evrenin hem de insanın yaratılışıyla ilgili âyetler mevcuttur ancak bu âyetlerde evrenin ve insanın yaratılışının bütün ayrıntıları beyan edilmemektedir. Evrenin ve insanın yaratılışına dair âyetler sınırlı bilgiler ihtiva ettiğinden dolayı yaratılış konusunda ancak bu âyetlerde bildirildiği kadarıyla dinî bir kanaate sahip olunabilir. Bu sebeple yaratılış konusu bütün incelikleriyle kesin bir çözüme kavuşmaktan uzaktır ve bu konunun bütün detaylarını çözüme kavuşturmaya yönelik yorumlar sonuç olarak zannî bilgi olmaktan öteye geçememektedir.

İlk kadın olarak adlandırılan Havva'nın yaratılışı, tefsirlerde çoğunlukla en-Nisâ Sûresi'nin birinci âyetiyle² açıklanmaktadır. Bu âyet meâlen şu şekilde ifade edilebilir: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir." Meâlini verdiğimiz bu âyet doğrultusunda ilk kadın Havva'nın yaratılışıyla ilgili görüşleri, ana hatlarıyla iki grupta toplamak mümkündür:

1. Kaburgadan Yaratılma Görüşü

İlk kadının yaratılışı hususunda benimsenen bir görüşe göre Havvâ Âdem'den ve daha da ayrıntısıyla onun kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Aralarında Taberî (ö. 310/922), Kurtubî (ö. 671/1272), Ebü'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1330), İbn Kesîr (ö. 774/1372), Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi isimlerin bulunduğu müfessirlerin ve klasik ulemanın çoğunluğu bu görüştedir. Bu âlimlere göre en-Nisâ Sûresi'nin ilk âyetinde yer alan "nefs-ivâhide" ile Âdem, "zevcehâ" ile de Havvâ kastedilmektedir ve Havvâ Âdem'in kaburgasından yaratılmıştır. Bu görüşe sahip olanların, Havvâ'nın Âdem'in kaburgasından yaratıldığına dair delilleri ise "kaburga hadisi" olarak bilinen rivayettir.³

Kaburgadan yaratılma görüşünün geleneğimizde kabul edilip benimsenmesinde büyük bir rolü olan kaburga rivayetini tahlil edecek olursak şunları ifade edebiliriz: Bu rivayet üzerinde kapsamlı bir çalışma gerçekleştiren Cemal Ağırman'ın⁴ belirttiğine göre mezkûr rivayet Kütüb-i tis'a kaynaklarına on sekiz ayrı senedle, genel muhteva olarak teşbih veya yaratma ifadelerinin yer aldığı iki grup şeklinde geçmiştir. ⁵ Teşbih ifadelerinin yer aldığı ilk grup rivayetlerde kadın kaburgaya benzetilmiş, yaratma sözcüklerinin yer aldığı ikinci grup rivayetlerde ise kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı belirtilmiştir. Birinci gruptaki rivayetler şöyle ifade edilebilir: "Kadın kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Ondandır yararlanmak istersen eğri olduğun halde de yararlanabilirsin." İkinci gruptaki rivayetleri de şöyle ifade etmek mümkündür: "Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Çünkü kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri de en uç

2 يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرا ونساء واتقوا الله الذي تساءلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيباً
3 bk.Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 339-342; Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, V, 2; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*, I, 206; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 206; Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, II, 81.

4 Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Başkanı.

5 bk. Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul, 2001, s. 127.

kısımınıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri kalır (öyle yararlanırsın). Onun için kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz.”⁶ Yine Ağırman’a göre hadisin her iki versiyonu da sened açısından reddedilecek bir konumda olmayıp⁷ bazı raviler ciddi tenkidlere maruz kalmakla beraber geneli itibarıyla ortaya çıkan sonuca göre hadis sened bakımından sahihtir.⁸

“Kaburga hadisi” olarak bilinen rivayetin Kütüb-i tis’a kaynaklarında geçen on sekiz ayrı senedindeki ravilere yönelik iki yüzden fazla cerh ve ta’dil eseri taranmak suretiyle tarafımızca gerçekleştirilen bir incelemede ise bu senedlerin her birinde, adalet ve zabt vasıfları bakımından eleştirilere maruz kalmış bir veya birden fazla ravinin mutlaka yer aldığı görülmüştür. Bu nedenle bu rivayetlerin senedleri açısından problemliler oldukları ve Hz. Peygamber’e aidiyetlerinin ciddi şüpheler taşıdığı anlaşılmıştır. Araştırmamız neticesinde, kadın konusunda Kütüb-i tis’adaki kaburgaya “benzerlik” veya “yaratılma”dan bahseden rivayetlerin, geçerli ve sağlam bir kaynak olarak kabul edilemeyecekleri ve itikadî bakımdan bir delil teşkil edemeyecekleri sonucuna ulaşılmıştır.⁹ Ağırman ise bu konudaki çalışmasında, kaburga rivayetinin sadece Concordance’ın ihtiva ettiği Kütüb-i tis’a kaynaklarında geçen rivayet senedlerindeki ravileri ele alıp haklarında yapılan değerlendirmeleri kısaca vermeye çalışacağını ifade etmiş,¹⁰ hakikaten bu raviler hakkında bir veya iki, nadiren de üç cerh-ta’dil eserini kaynak göstermiş¹¹ ve fakat “Yukarıda yaptığımız sened tahlilinde görüldüğü gibi genele göre hadisin her iki versiyonu da sened açısından reddedilecek bir konumda değildir”¹² diyerek kaburga rivayetinin senedinin sahih olduğu sonucuna varmıştır. Hâlbuki aynı konudaki çalışmamızda isnadlarda yer alan raviler hakkında doğru bir kanaate ulaşabilmek için pek çok kaynak taranmış ve senedlerde, haklarında şiddetli cerh lafızlarının kullanıldığı ravilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Senedlerin sıhhati konusunda isabetli bir değerlendirme yapabilmek için de haklarında cerh lafızları sarf edilen raviler ve kendileri hakkında kullanılan tenkit ifadeleri ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bu raviler hakkında çoğu kez ta’dil lafızları da kullanılmakla birlikte senedlerde yer alan ve bütün incelemelerimize rağmen haklarında hiçbir olumsuz ifade kullanılmayan ravilerin bulunması, ayrıca farklı konularda, başından sonuna kadar hiçbir ravisinin tenkide uğramadığı bazı rivayetleri de tespit etmemiz, ta’dil ifadeleriyle birlikte cerh lafızları da sarf edilen ravileri ve bu raviler hakkında kullanılan tenkit ifadelerini önemli hale getirmiştir. Öyle ki bu raviler hakkında göz ardı edilemeyecek derecede olumsuz bilgilere erişilmiş, bu itibarla da rivayetlerin, bahsedilen konuyu isbât ve izâh için delil olarak kullanılamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaburga rivayetinin Kütüb-i tis’a kaynaklarında geçen bu iki şekli dışında, klasik dönem kaynakları da dâhil olmak üzere diğer bazı dinî eserlerde, daha farklı versiyonları da bulunmaktadır. Örneğin: “Âdem cennete yerleştirildi. Orada tek başına yürüyordu, kendisiyle huzura kavuşacağı bir eşi yoktu. Sonra uykuya daldı. Uyandığında başucunda, Allah’ın, kendi kaburgasından yarattığı bir kadın vardı. Ona ‘Sen kimsin?’ diye sordu, o ‘Bir kadın’ cevabını verdi. ‘Niçin yaratıldın?’ deyince o da ‘Benimle huzura kavuşman için’ dedi.”¹³ “Âdem’e bir uyku verildi, sonra (Allah) sol tarafındaki kaburgalarından birini aldı, yerini etle doldurdu, bu sırada Âdem uyuyordu, uy-

6 bk. Ağırman, *a.g.e.*, s. 258-259.

7 Ağırman, *a.g.e.*, s. 127.

8 Ağırman, *a.g.e.*, s. 260.

9 bk. Züleyha Birinci, *Kadın Konusunda İslâm’a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili*, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014, s. 34-44.

10 bk. Ağırman, *a.g.e.*, s. 87.

11 bk. Ağırman, *a.g.e.*, s. 87-115.

12 bk. Ağırman, *a.g.e.*, s. 127.

13 Süddî’den nakledilen bu haber için bk. Taberî, *a.g.e.*, VI, 341.

kusundan uyanmamıştı, ta ki Allah Teâlâ kaburgasından eşi Havvâ'yı yarattı, onda huzura kavuşması için onu kadın olarak düzenledi. Ondandır uyku kaldırılınca ve uykusundan uyanınca o kadını yanında gördü, zannettiklerine göre ki Allah daha iyi bilir 'Etim, kanım, eşim' dedi ve onda sükûna erdi,¹⁴ "Kadın erkekten yaratıldı ve onun arzusu erkeğe kılındı, erkek ise topraktan yaratıldı ve onun arzusu da toprağa kılındı, öyleyse kadınlarınızı hapsediniz."¹⁵ Ne var ki bu tür rivayetlerin, Kur'ândaki bilgilerle örtüşmediği ve âyetlerin muhtevasıyla çeliştiği, buna karşın Ehl-i Kitâb'a ait metinlerle ve bu metinlerin içerikleriyle aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Nitekim Eski Ahit'te Allah'ın, adamın yalnız olmasının iyi olmayacağını ve kendisine uygun bir yardımcı yapacağını söylediği belirtilir.¹⁶ Kur'ânda ise Âdem cennete girerken yalnız değildir, Allah'ın ona uygun bir yardımcı yapacağından bahsedilmez ve fakat Allah, Âdem'e eşiyile birlikte cennete girmesini emreder.¹⁷ Dolayısıyla Kur'ândaki ifadelerle göre Âdem'in eşi cennete girmeden önce yaratılmıştır ve Allah'ın buyruğu üzerine Âdem ve eşi cennete beraber girmişlerdir. Aynı şekilde Eski Ahit'te bildirildiğine göre Allah adamın üzerine derin bir uyku getirir, onun kaburga kemiklerinden birini alır ve yerini etle kaplar. Adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yapar ve onu adama getirir. Adam da "Şimdi bu benim kemiklerimden kemik, etimden ettir, buna nisâ denilecek çünkü o insandan alındı" sözlerini sarf eder.¹⁸ Ne var ki Kur'ânda Allah Teâlâ'nın Âdem'e bir uyku verdiği, sonra onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapladığı, ondan aldığı bu kaburga kemiğiyle bir kadın yaptığı ve onu Âdem'e getirdiği, Âdem'in de yukarıdaki sözleri söylediğine dair herhangi bir beyanda bulunulmamaktadır. Buradan İslâmî kaynaklarda yer alan kadının kaburgadan yaratıldığı ve bu minvaldeki rivayetlerin, açıklama ve yorumların sağlam bir dayanağı olmadığı buna mukabil Ehl-i Kitâb'a ait metinlerle örtüşmesi bakımından İsrailiyat kaynaklı olduğu ve gerçek İslâm'ı yansıtmaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Ne var ki kaburga rivayetinin hem Kütüb-i tis'âda hem de diğer kaynaklarda geçen versiyonları, bazı İslâm âlimlerinin kabulüne mazhar olmuş, bu doğrultuda yorumlar yapılmış ve görüşler beyan edilmiştir. Ancak kaburga rivayetinin İsrailiyat kaynaklı bu versiyonları bir tarafa Kütüb-i tis'âda geçen yaratma veya teşbihli versiyonlarının bile delil olarak kabul edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Zira bu rivayetlerin senedleri açısından problem taşıdıkları bu sebeple de Hz. Peygamber'e aidiyetlerinin şüpheli olduğu yukarıda belirtilmişti. Rivayetlere metin açısından bakıldığında ise kadının kaburgadan "yaratıldığı" bilgisini ihtiva eden rivayetler,¹⁹ Kur'an-ı Kerim açısından bir kesinlik taşımamakta, bu bilgiler konuyla ilgili âyetlerle delillendirilemediği gibi bilimsel verilerle de ispatlanamamaktadır. Kadının kaburgaya "benzemesi"nden bahseden rivayetlere gelince bu rivayetlerdeki "Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın" ve "Kendi haline bırakırsan ondan eğri olduğu halde yararlanırsın"²⁰ şeklindeki ifadelerden, kadının kaburga kemiğine "eğrilik" yönüyle benzetildiği anlaşılmaktadır. Yani zahiri manaya göre bu rivayetlerdeki benzetme yönü "eğrilik" vasfı olmaktadır. Ayrıca "Kadın kaburga kemiği gibidir" ifadesinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın genel bir niteleme yapılmakta, bu da bütün kadınların eğri ve düzeltilemez yapıda oldukları anlamına gelmektedir. Ne var ki böyle bir ifadenin Hz. Peygamber'e ait olması mümkün görünmemektedir. Rivayetlerdeki benzerlik yönünün "eğrilik" değil de kadının "nazik ve kırılğan" yapısı olduğu düşül-

14 İbn İshak'tan nakledilen bu haber için bk. Taberî, *a.g.e.*, VI, 341.

15 İbn Abbas'tan nakledilen bu haber için bakınız, İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 206.

16 Tekvîn, 2/18.

17 Bakara 2/35.

18 Tekvîn, 2/21-23.

19 Örneğin bk. Buhârî, "Enbiyâ", 1; Buhârî, "Nikâh", 80; Müslim, "Radâ", 59-60.

20 Örneğin bk. Buhârî, "Nikâh", 79; Müslim, "Radâ", 65; Tirmizî, "Talak", 12.

düğünde bile şöyle bir anlam ortaya çıkmaktadır: “Kadınlar kırılğan yapıdadırlar ancak düzeltme ihtiyacı duyulan bu yapılarını değiştirmek mümkün değildir, o halde onları bu şekilde kabul edip böylece onlardan istifade edilmesi gerekir.” Bu durumda rivayet, bütün kadınların rahatsızlık verici derecede kırılğan ve hassas yapıda oldukları ve bunun düzeltilemeyecek bir durum olduğu, bundan dolayı bunu değiştirmek için çalışılmaması ve oldukları hal üzere onlardan istifade edilmesi gerektiği mesajını vermektedir. Buna göre kadınlar, düzeltilemeyecek şekilde kusurlu yaratılan ve böylece kendilerinden istifade edilmesi tavsiye edilen bir meta konumuna düşürülmüş olurlar ki Hz. Peygamber’in kadınlar hakkında böyle bir şeyi ima etmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim kadına yönelik bu yaklaşımlar, Kur’ân’ın erkek veya kadın ayırmaksızın insanın ahsen-i takvîm üzere yaratıldığını ve ona diğer mahlûkata göre şerefli bir mevki bahşedildiğini²¹ beyan eden ifadeleriyle çelişmektedir. Hz. Peygamber’in ise Allah’ın kelâmına aykırı bir beyanda bulunmuş olması imkân dâhilinde bulunmamaktadır. Konuya bilimsel açıdan bakıldığında, kadınların düzeltilemeyecek özelliklere sahip olarak yaratıldıklarına dair biyolojik veya psikolojik bir veri bulunmamakta, dolayısıyla bu rivayetler bilime de aykırı bir nitelik arz etmektedirler.

Bütün bu sebeplerle, kaburga rivayetleri bu halleriyle, itikadî açıdan bir delil teşkil etmemekte ve İslâm’a göre kadının yaratılışını ve buna bağlı olarak İslâm’ın kadına bakışını yansıtmaktan son derece uzak bulunmaktadırlar. Bundan dolayı Eisenberg’in İslâm dinine göre “Havva” ile ilgili olarak öne sürdüğü “Havva, Âdem’in cennette uykuda iken sol taraf kaburgasından alınan bir kemikten yaratılmıştır; Âdem karısına, canlı bir vücuttan yaratıldığı için Havva adını vermiştir; Âdem topraktan ve Havva kemikten yaratıldıkları için erkek yaşı arttıkça güzelleştiği halde kadın yaşlandıkça çirkinleşir”²² şeklindeki görüşlerin ve Arsel’in belirttiği “İslâm’da kadın aklen, dinen ve ruhen son derece kötü bir yaratılışa sahip kılınmıştır, onu iyi hale getirmek imkânsızdır, bundan dolayı yapılması gereken şey onu olduğu gibi bırakmak ve bu şekilde ondan yararlanmaktır”²³ şeklinde İslâm dini aleyhindeki söylemlerin, İslâmî açıdan bir geçerliliği bulunmamakta ve bu söylemler İslâm dininin kadına bakışını yansıtmamaktadır.

2. İnsanlık Özünden Yaratılma Görüşü

İslâmî açıdan kadının yaratılışına dair öne sürülen diğer bir görüş, kadının kaburga kemiğinden yaratılmasından farklı olarak kadının erkekle aynı cinsten veya kadının da erkeğin de aynı insanlık özünden yaratılması şeklinde ifade edilebilir. Kadının yaratılışı konusunu, kadının erkekle aynı cinsten yaratıldığı fikriyle açıklayanlardan biri olan Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 322/934), en-Nisâ Sûresi’nin 1. Âyetinde yer alan “ve halaka min hâzevcehâ”yı “eşini onun cinsinden yarattı” şeklinde açıklamış,²⁴ dolayısıyla “minhâ” ya “cins” manası vermiştir. İsfehânî bu görüşlerine Kur’ândaki bazı âyetleri²⁵ delil göstermiştir. Bu konuda Kasımî (ö. 1332/1914)²⁶ ve Tabâtabâî (ö. 1402/1981)²⁷ de benzer görüşlere sahiptir.

Bunun dışında Mevdûdî (1903-1979), Mûsâ Cârullah (1875-1949), Amine Wedud, Ayşe Ab-

21 bk. el-İsrâ 17/70; et-Tîn 95/4.

22 J. Eisenberg, “Havva”, *İA*, İstanbul, 1950, V, 383.

23 İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın*, İstanbul, 2010, s. 151.

24 bk. Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, Beyrut, 1990, IX, 131.

25 “Allah sizin için kendi nefsinizden eşler var etti...” (en-Nahl 16/72); “Andolsun Allah, müminlere kendi içlerinden ...bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur...” (Âl-i İmrân 3/164); “Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir...” (et-Tevbe 9/128).

26 Kasımî, *Mehâsinu’l-te’vîl*, Beyrut, 1978, V, 7.

27 Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsiri’l-Kurân*, Beyrut, 1973, IV, 136.

durrahman, Süleyman Ateş, Bayraktar Bayraklı, Hidayet Ş. Tuksal gibi isimler de kaburgadan yaratılma görüşüne katılmamakta ve bu görüşü eleştirmektedirler.²⁸ Bunlardan Ateşe göre âyetteki nefisten kasıt Âdem değil insanın aslı olan ilk canlıdır. Ona göre bu âyetten, insanı yaratmak üzere oluşturulan bir tür canlının, önce eşeysiz üremeyle başka varlıklara veya hayvanlara dönüşmeden kendi istikametinde tekâmül edip eşeyli üreme aşamasına geldiği ve bundan sonra birçok erkeğin ve kadının yaratıldığı anlaşılabilir.²⁹ Bayraklı'ya göre âyetteki nefis, Âdem'in ve hanımının ayrı ayrı yaratıldığı bir cevheri konu edinmektedir. Dolayısıyla Nisâ Sûresi 1. âyette Allah, beşeri Âdem'den değil tek bir nefisten yaratmıştır. Yani eşeysiz yaratılma safhasından sonra Âdem ve Havvâ'dan itibaren eşeyli yaratılma safhasına geçilmiştir.³⁰ Tuksal'a göre de "nefs" kelimesi, insan soyunun biyolojik özü olan bir "canlı öz" şeklinde kabul edildiğinde, bu canlı öz erkek ve dişi olarak şekillenmekte, bir tek özden (nefisten) eşi de yaratılarak bir çift canlı öz yaratılmış olmaktadır. Bu canlı öz, insan olma süreci tamamlanmış bir erkek kişi değil, erkek olma potansiyelini de dişi olma potansiyelini de içinde barındıran, temel bir insanlık potansiyelidir.³¹

Ancak bu görüşler naslar açısından incelendiğinde, aynı cinsten yaratılmayı savunanların ileri sürdükleri (en-Nahl 16/72; Âl-i İmrân 3/164; et-Tevbe 9/128, v.b.)âyetlerde geçen "nefs" kelimesiyle, en-Nisâ Sûresi'nin 1. âyetindeki "nefs" kelimesinin aynı bağlamda kullanılmadığı görülmektedir. Nitekim aynı cinsten yaratılma görüşünü ispat için öne sürülen mezkur âyetlerde zikredilenlere benzer şekilde, erkeğin de kadının da aynı cinsten oldukları yani ikisinin de insan olarak yaratıldıkları ve insanîyet bakımından birbirlerine eşit oldukları hususunda bütün ulema hemfikirdir bu konuda zaten bir problem bulunmamaktadır. Ne var ki aynı cinsten yaratılmaya dair delil olarak sunulan bu âyetlerde, ilk yaratılıştan sonraki duruma işaretlerle, her iki cinsin de insan olduklarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Hâlbuki en-Nisâ Sûresi'nde, başlangıç itibarıyla yaratılıştan bahsedilmektedir. Şu halde aynı cinsten yaratılma görüşüne delil gösterilen âyetlerle yaratılışın başlangıcından bahseden âyetlerin istişhâd mahalleri birbirinden farklı olduğundan, aynı cinsten yaratılma görüşünü isbât için öne sürülen bu âyetlerin, konuyla ilgili bir geçerli bir delil niteliğinde bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Naslar açısından, erkek ve kadının aynı insanlık özünden yaratılması şeklindeki açıklamaların ele alınmasına gelince bu yorumların da ilk yaratılışa temas eden âyetlerdeki beyanlarla örtüşmediği görülmektedir. Nitekim cinsiyet özelliği taşımayan bir özden farklı cinsiyetlere sahip iki ayrı canlı yaratılması görüşü "nefs-i vâhide" ifadesi geçen diğer âyetlerin içerikleriyle uyum arz etmemektedir. Örneğin en-Nisâ Sûresi'nde geçen "nefs-i vâhide"nin, Âdem'in de Havvânın da kendisinden yaratıldığı ve cinsiyet özellikleri ayrışmamış bir insanlık özü olduğu fikri, "halakaküm min nefsin vâhidetin" kısmındaki "küm" zamiriyle ve de "ve halaka minhâ zevcehâ"daki "zevc" kelimesiyle uyumsuzluk göstermektedir. Şöyle ki eğer âyette "Ey isanlar! Sizi yaratmaya tek bir özden başladık ve bu özden eşini de yarattık" deniyorsa bahsedilen bu "zevc" neyin eşidir? Yani âyette çoğul kip kullanılarak insanlara hitap ediliyor ve "sizi bir özden yaratmaya başladık" deniyorsa daha sonra zikredilen "zevc" kimin eşidir? Eğer "yaratmaya başladık" derken Âdem veya Havvâ kastediliyorsa âyette buna yönelik açıklayıcı bilgi nerededir? Âyette bu noktayı açıklığa kavuşturan bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte "zevc" kelimesinden hareketle farklı cinsiyete sahip iki unsurdan bahsedildiği gayet açık olduğuna göre âyetteki "nefs-i vâhide" ile kastedilenin ayrı cinsiyete sahip iki

28 Arpağuş, a.g.m., s. 593-594; Ağırman, a.g.e., s. 208-209.

29 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1997, II, 189-191.

30 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2005, V, 19-24.

31 Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara, 2006, s. 69.

varlıktan biri değil de bu iki varlıktan önceki aşama ve cinsiyet unsuru taşımayan bir öz olduğunu neye dayanarak söyleyebiliriz? Şu halde “nefs-i vâhîde”nin erkek olma potansiyelini dedişi olma potansiyelini de içinde barındıran temel bir insanlık potansiyeli olduğu görüşünü, naslardan hareketle kanıtlayabilecek bir delilimizin olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu noktada beşerin Âdem’den değil, tek bir nefisten yaratıldığı, yani eşeysiz yaratılma safhasından sonra Âdem ve Havvâdan itibaren eşeyli yaratılma safhasına geçildiği şeklindeki düşüncenin de çelişkili olduğu ve -diğer görüşe benzer şekilde- âyetlerdeki bilgilerle uyumadığı anlaşılmaktadır. Çünkü eğer önce tek bir öz varsa ve Âdem ile Havvâ, bu tek özden, eşeysiz yaratılma meydana gelmiş ve daha sonraki insanlar eşeyli üremeyle çoğalmışsa burada şöyle bir çelişki oluşur: Âyette “Yâ eyyühennâsü” hitabına mazhar olanlara “halekâküm min nefsin vâhidetin” denilmektedir. Âyetteki ifade bütün insanlara yönelik olduğundan dolayı eğer Âdem’den önceki bir özü düşünsek bu durumda, Âdem’den önceki bir zaman diliminde, “tek bir nefis”ten, eşeysiz yaratılma meydana gelenlerin, bütün bir beşer olması gerekir. Ne var ki bu takdirde âyette beyan edilen “ve haleka minhâ zevcehâ”daki “zevc”in neyin zevci olduğu cevapsız kalmaktadır. Çünkü “nefs-i vâhîde”den yaratılanlar bütün insanlar olacağı için âyette bahsedilen “zevc” konusunda bir belirsizlik ve karmaşıklık oluşur. Hâlbuki “nefs-i vâhîde” Âdem olarak kabul edildiğinde, Allah’ın insanları yaratmaya Âdem’den başladığı, “ve haleka minhâ”daki “zevc”in Âdem’in eşi olduğu ve diğer insanların bu ikisinden yayıldığı anlaşılır. Bu durumda âyetteki zamirler, zamirlerin mercileri ve anlam örgüsü bakımından herhangi bir problemin oluşmadığı görülür. Şayet eşeysiz üremeden eşeyli üremeye geçildiği ve “halakâküm min nefsin vâhidetin ve halaka minhâ zevcehâ” ifadesindeki “min” edatının başlangıç ifade ettiği düşünülecek olursa yine bu düşünce açısından tutarsızlıklar oluşmaktadır. Zira başlangıçta cinsiyet unsuru taşımayan bir insanlık özünün, eşeysiz üreme yoluyla iki ayrı cinse dönüşmüş olabileceğini düşünmek bilimsel açıdan mümkün görünmemektedir. Zira eşeysiz üremeyle meydana gelen çoğalmada, çoğalan unsurlar da cinsiyet özelliğine sahip olmamaktadırlar. Bu noktaya Allah’ın kudreti açısından bakıldığında imkân dışı bir durum olmamakla birlikte âyette bunu destekleyecek bir veri bulunmamaktadır. Bilakis âyette, “nefs-i vâhîde” ve “zevc”inden bahsedilmekte ve bunun ilk etapta düşünülebilecek bir eşeysiz üreme görüşünü doğrulayacak nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Bir insanlık özünden eşeysiz üremeyle meydana gelen ve ilk etapta cinsiyet özelliği taşımayan iki unsurun daha sonra Allah’ın takdiriyle cinsiyet özelliği kazanması ve bunun ardından eşeyli üremenin oluştuğu düşüncesi ise yine âyetteki zamirlerle ve “nefs-i vâhîde” ifadesinin geçtiği diğer âyetlerle örtüşmemektedir. Örneğin el-Arâf Sûresi’nin 189. âyetinin başında “هو الذي خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها ليسكن إليها فلما تغشاها حملت حملا خفيفا” buyrulurak “nefs-i vâhîde”nin “zevc”ine yaklaştığı ve “zevc”in hamile kaldığı bildirilmektedir. Buradan “nefs-i vâhîde” ile erkek ve kadının kendisinden yaratıldığı ve cinsiyet özelliği taşımayan bir insanlık özünün kastedildiği değil Allah’ın insanları yaratmaya “nefs-i vâhîde” ile başladığı, “nefs-i vâhîde”nin erkek “zevc”in de dışı cinsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da “nefs-i vâhîde”den Âdem, “zevc”den de eşi Havvâ’nın kastedildiği görüşüyle bire bir örtüşmektedir. Dolayısıyla eşeysiz üremeden eşeyli üremeye geçildiğini savunan yukarıdaki görüşün de naslarla desteklenemediğini anlaşılmaktadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki insan soyunun biyolojik özünü teşkil eden canlı özün, insan olma süreci tamamlanmış bir erkek kişi değil, erkek olma potansiyelini de dışı olma potansiyelini de içinde barındıran temel bir insanlık potansiyeli olduğu yaklaşımı ile Aristofanes’in (M.Ö. 456-386) bahsettiği bir mitos arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Aristofanes’in, “androjinlik” yani “hem erkek hem de dışı olma durumu” anlamına gelen bu mi-

tosuna göre başlangıçta insanlık, birbiri içinde eridiği için düşünülebilecek en güzel bütünlüğü oluşturan bir çiftten oluşmaktaydı. Bu bütün öyle güçlü, öyle güzeldi ki kıskanç tanrılar ona katlanamadılar ve ortadan iki eşit parçaya böldüler. Birbirinden ayrı düşen kadın ve erkeğin bundan böyle tek istekleri yeniden birleşmek ve birbirlerinin içinde erimek oldu.³² Görüldüğü üzere erkek olma potansiyelini de dişi olma potansiyelini de içinde barındıran temel bir insanlık potansiyelinden meydana gelme görüşü, mitoslarla desteklenebilmekte ancak naslar açısından dayanaksız bulunmaktadır. Bilimsel açıdan bakıldığında da insanın eşeysiz yaratılma safhasından sonra eşeyli üreme aşamasına geçtiğini veya erkek ve dişi olma potansiyelini içinde barındıran bir özden yaratıldığını kanıtlayan bir veri bulunmamaktadır.

“Nefs-i vâhîde” İfadelerinden Hareketle Kadının Yaratılışına Bakış

Kadının yaratılışı konusundaki görüşleri en genel çerçevede iki grup halinde ele aldıktan sonra öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır ki ruh, öz, hakikat, akıl, can, canlı, beşer, insan gibi anlamlara gelen nefis “نفس” kelimesi müennes bir kelime olmakla beraber müzekker olarak da kullanılmaktadır.³³ Tekin zıddı, tek, çeşit, tür, eş gibi anlamlara gelen zevc “زوج” kelimesi ise müzekker bir yapıya sahiptir ancak müennes için de kullanılmaktadır.³⁴ Şimdi Kur’ân-ı Kerim’deki “nefs-i vâhîde” ifadesinin geçtiği âyetlerin meallerini, sûre numaralarına göre sıralayalım:

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen yayan Rabbinizden sakının. Adımı kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (en-Nisâ 4/1)

O, sizi bir tek nefisten yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık. (el-En’âm 6/98)

Sizi bir tek candan yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O’dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah’a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler. (el-Ârâf 7/189)

(İnsanlar!) Sizin yaratılmanız ve diriltmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi bilen ve görendir. (Lokman 31/28)

Allah sizi bir tek nefisten yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah’tır. Mülk O’nundur. O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O’na kulluktan) çevriliyorsunuz? (ez-Zümer 39/6)

Bize göre diğer iki gruptaki yaratılış tezleri, “nefs-i vâhîde”den yaratılmaya atıfta bulunan bu âyetlerdeki bilgilerle örtüşmemektedir. Kanaatimizce en-Nisâ Sûresi 1. âyetteki “Yâ eyyühennâsü” hitabı, nüzûl dönemindeki ve sonrasında kıyamete kadarki bütün insanları içine alan bir hitaptır. “min nefsin vâhidetin” ifadesindeki “min” ibtidâiyye ifade etmekte ve nefs-i vâhideden Âdem

32 bk. Elisabeth Badinter, *Biri Ötekidir*, İstanbul, 1992, s. 120.

33 bk. İbn Manzûr, *Lisâni’l-Arab*, VI, 233-240; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-muhît*, s. 745; ayr. bk. Ağırman, *a.g.e.*, 202-203.

34 bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 291-294; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, VI, 20-24.

kastolunmaktadır. “ve halaka minhâ zevcehâ” ifadesindeki “min” kaynak belirtmekte; “hâ”, “nefs-i vâhîde”ye yani Âdem’e; “zevcehâ” da “nefs-i vâhîde”nin eşine yani Havvâ’ya gitmektedir. “ve besse minhümâ ricâlen kesîran ve nisâen” ifadesindeki “min” de yine kaynak belirtmekte; “hümâ”, “nefs-i vâhîde” ve eşine yani Âdem ve Havvâ’yaişaret etmekte; “ricâlen kesîran ve nisâen” ifadesiyle de Âdem ve Havvâ’dan dünyaya gelen erkek ve kadınlar kastedilmektedir.

Buna göre Allah Teâlâ, en-Nisâ Sûresi’nin başında, nüzûl dönemindeki ve sonraki insanlara hitaben, kendilerini tek bir nefisten yani Âdem’den yaratmaya başlayan Allah’tan sakınmalarını istemekte, kendilerinin atasını teşkil eden ilk insan Âdem’in eşi Havvâ’yı da ondan yarattığını ve ikisinden pek çok erkek ve kadın türetilip yaydığını beyan etmektedir. Böylelikle insanların aynı kökten geldikleri yani herkesin Âdem evladı olmak bakımından tarağın dişleri gibi birbirine eşit olduğu ima edilmektedir. Buradan da insanların soy, kabile, aşiret veya başka herhangi bir nedenle birbirlerine karşı üstünlük taslamak ve ayrımcılık yapmak gibi zulüm ve kötülöklere bu-laşmamaları gerektiğine işaret edilmektedir. Bu noktada kadının yaratılışına da değinilerek nasıl insanların hepsi aynı kökten geliyorsa ilk kadının da o kökten geldiğine, diğerk erkek ve kadınların da bu ikisinden türeyip yayıldıklarına, bu hususta kıyamete kadar gelecek erkekler ve kadınlar arasında bir fark bulunmadığına, dolayısıyla diğerk hususlarda olduğu gibi cinsiyet konusunda da erkek veya kadın olmada bir üstünlüğün bulunmadığına işaret edilmektedir. Bu sebeple de kadınlar, kız çocukları, yetimler gibi toplumda ezilen, hor görölen ve çeşitli haksızlıklara maruz kalan kesimlere bir herhangi bir haksızlık yapılmaması gerektiği; onlara karşı bir adaletsizlik yapmaktan ve haklarına riayet etmemekten Allah’a sığınılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yani bu sûre insanlara, erkek veya kadın olmanın bir üstünlük sebebi olmadığına, erkek olsun kadın olsun aynı kökten geldiklerine ve bu anlamda birbirlerinden bir farkları olmadığına işaret ederek ve bu konuda sınırları aşmaktan kaçınılması gerektiğine dair bir uyarı yaparak başlamaktadır. Nitekim kadınlarla ve yetimlerle ilgili hükümlerin ağırlıklı olarak yer aldığı bu sûreye “en-Nisâ” yani “kadınlar” adı verilmesi de buna dayanmaktadır.

Bu noktada yaratılış mevzuusuyla alakalı olarak aynı cinsten yaratılma düşüncesi ağır basmakla birlikte farklı grupların her birine kapı aralayacak görüşler beyan ettiğini ve bu konudaki fikirlerini kesin çizgilerle ortaya koymadığını ifade edebileceğimiz Muhammed Abduh’un ifadelerine de değinmek gerekir. Abduh’a göre en-Nisâ Sûresi’nin ilk âyetinin metninden veya zahirinden yola çıkarak “nefs-i vâhîde”den kastedilenin Âdem olduğu söylenemez. İnsanlığın Âdem’in soyundan geldiğine inananlar bu ifadeden Âdem’i anlarken her bir milletin bir atadan geldiğine inananlar bu ifadeden kendi atalarını anlarlar. “nefs-i vâhîde”nin Âdem olmadığını gösteren bir husus “ve besse minhümâ ricâlen kesîran ve nisâen” ifadelerinin nekre olmasıdır. Burada Âdem kastedilseydi, ifadenin “ve besse minhümâ cemiu’r-ricâli ve’n-nisâ” şeklinde marife olarak kullanılması gerekirdi. Ayrıca âyette “nefis” müphem kılınmış ve nekre olarak kullanılmıştır. İnsanlara “Ya Benî Âdem” şeklinde hitap edilmesi, bütün beşerin Âdem’in çocuklarından olduğu konusunda kesin bir nass sayılmaz. Zira Âdemoğullarından, nüzûl zamanında, kendisine hitap edilen kişilerin bulunması, bu hitabı doğru kılmak için yeterlidir. Çoğu müfessirin, “nefs-i vâhîde”yi Âdem olarak tefsir etmelerinin nedeni, âyetten dolayı değil Âdem’in beşerin babası olduğu şeklindeki bir ön kabulden kaynaklanmaktadır. Ancak Kur’ândan hareketle Âdem’in beşerin babası olduğunu kesin olarak reddetmek de mümkün değildir. “Nefs” lafzından akla ilk gelen, insanla diğerk varlıkların birbirinden ayrıldığı bir mahiyet veya hakikattir. Şu halde bu âyette, “sizi tek bir cinsten ve tek bir hakikatten yarattı” denilmektedir. Dolayısıyla bu hakikatin Âdem’le başlamasıyla başka birinden başlaması, pek çok asılla başlayıp onlardan pek çok sınıfın yayılması, bu aslın veya asılların bazı hayvanlardan evrilen

ya da müstakil olarak yaratılan şeylerden olması arasında bir fark yoktur. Buna göre her durum ve her görüş, insanların tamamının, kendisiyle insan oldukları insanlık demek olan “nefs-i vâhide”den yaratıldıkları tezini doğru kılmaktadır. Yani âyet, “O sizi tek bir nefisten yarattı, bu nefsin cinsinden de ona bir eş yarattı ve her iki eşten bir nesil meydana getirdi” anlamına gelmektedir.³⁵

Bize göre ise en-Nisâ Süresi'nin ilk âyetindeki “nefs-ivâhide”den, Âdem'in kastedildiği görüşü Kur'ândaki beyanlar açısından daha isabetli görünmektedir. Çünkü âyetlere göre Allah, meleklerle yeryüzünde bir halife, bir beşer yaratacağını söylemiş, ona şekil ve ruh vermiş sonra meleklerden onun önünde secde etmelerini istemiştir. Âyetlerde kendisinden bu şekilde bahsedilen kişinin Âdem olduğu görülmektedir.³⁶ Buradan çıkan sonuç yeryüzündeki insan neslinin Âdem'le başladığı ve insanlığın ilk atasının Âdem olduğudur. Ayrıca insanla şeytan arasındaki düşmanlık, Allah'ın yeryüzünde halife olarak yarattığından bahsettiği Âdem'e, secde edilmesini emretmesinin ardından emre itaatsizlik gösterip yaratılışıyla gururlanan şeytanın, Âdem'e secde etmemesiyle başlamaktadır. Buna ek olarak Kur'ân-ı Kerim'de insan nesliyle şeytanın uyum içinde olduğu bir zaman diliminden bahsedilmemekte, aksine ilk yaratılıştan itibaren şeytanın insanlara düşman olduğu bildirilmektedir.³⁷ Yine şeytanın yeniden dirilme gününe kadar gelecek bütün insanları saptırmak için Allah'tan mühlet istediği ve bu insanlardan “Âdem'in soyu” diye bahsettiği,³⁸ bununla birlikte Allah'ın insanlara “Ey Âdemoğulları” şeklinde seslendiği³⁹ ve bu hitabın kıyamete kadar gelecek bütün insanlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda “Ey Âdemoğulları” şeklindeki hitabın, sadece nüzül zamanındaki Âdem nesli için yeterli olduğunu düşünmek, Âdem'in neslinden olmadığı varsayılan diğer insanları, vahiylerin içeriğinden mesul tutmamak gibi bir olumsuzluk meydana getirmektedir. Ayrıca Allah'ın bezm-i eleste insanlarla yaptığı sözleşmeden bahsedilen âyette de “Âdemoğulları” ifadesi geçmekte,⁴⁰ yine kronolojik olarak insanlık tarihine atıf yapılan âyetlerde de öncelikle Âdem zikredilmektedir.⁴¹ Bunlar da insanlığın Âdem'den geldiğini görüşünü destekleyen diğer delillerdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Abduh'un dile getirdiği “Nefsten kastedilen, insanla diğer varlıkların birbirinden ayrıldığı bir mahiyet veya hakikattir, bu hakikatin Âdem'le başlamasıyla başka birinden başlaması, pek çok asilla başlayıp onlardan pek çok sınıfın yayılması, bu aslın veya asılların bazı hayvanlardan evrilen ya da müstakil olarak yaratılan şeylerden olması arasında fark yoktur” şeklindeki görüşün, bilimsel gelişmelerle örtüşmediği anlaşılmaktadır. Buna göre hücrenin organellerinden,⁴² mitokondri üzerinde yapılan araştırmalar, bütün insanların tek bir dışiden türediğini göstermiştir. Bu görüşün dayanağı, mitokondrilerdeki DNA'ların incelenmesidir. Mitokondirinin DNA'sı, hücre çekirdeğindeki DNA'dan farklıdır ve her insana sadece annesinden geçmektedir. Yapılan incelemelerde insanlardaki 133 çeşit “mitokondrial DNA” tipi ele alınmış ve

35 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menâr*, Kahire, 1990, IV, 265-272.

36 bk. el-Bakara 2/30-38.

37 el-Bakara 2/30, 34; el-Hicr 15/28-40; el-A'râf 7/11-22; Tâhâ 20/117; Sâd 38/71-79; el-Kehf 18/50.

38 el-İsrâ 17/62.

39 “Ey Âdemoğulları! Ben size şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?” (Yâsîn 36/60-61); “Ey Ademoğulları! Her mescitte ziyaretinizi takın. Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o israf edenleri sevmez.” (el-A'râf 7/31).

40 el-A'râf 7/172.

41 “İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiziz nebilerdir..” (Meryem 19/58); “Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı..” (Âl-i İmrân 3/33-34).

42 organel: Hücre içerisinde bulunan kendi içinde özelleşmiş yapı. (bk. www.tdk.gov.tr, Güncel Türkçe Sözlük)

bu tipler üzerindeki araştırmalar, insanların mitekondrilerinin tek bir “mitokondrial DNA” tipine sahip atadan türediğini göstermiştir. Bu bulgu, insanların tek bir çiftten türediğine dair inancı daha da güçlendirmiştir.⁴³ Bu bilimsel veri, konuyla ilgili âyetlerdeki bilgilerle örtüşmektedir. Zira âyetlerde de ilk insandan, onun eşinden ve bu ikisinden türeyen insanlardan bahsedilmektedir. Buradan bilimsel bulgulardaki bütün insanların kendisinden türediği dişinin Havvâ olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu da ilk yaratılan insanın Âdem, eşinin de Havvâ olduğu ve diğer insanların bu ikisinden türediği görüşünü, bilimsel açıdan destekleyen delili oluşturmaktadır.

Buna ek olarak “ve besse minhumâ ricâlen kesıran ve nisâen” ifadelerinin nekre kılınmasının da insanlığın Âdem’in neslinden “türemesi”ne bir engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü eğer “ricâl” ve “nisâ” kelimeleri marife olarak kullanılacak olsaydı bu, bütün erkek ve kadınların bizzat Âdem ve Havvâdan “yaratılmış” olmalarını gerektirirdi. Hâlbuki bu muhal bir durumdur.⁴⁴ Bu noktada Âdem’in nefsinin başlangıçtaki halinin insanlar tarafından bilinmemesi sebebiyle “nefs-i vâhîde”nin nekre kılındığını düşünmek mümkündür. Zira insanın yaratılışının farklı aşamalarına dair Kur’ânda birçok âyet yer almakta ancak bu aşamaların mahiyetleri bilinmemektedir. Ayrıca “nefs-i vâhîde”nin Âdem olarak anlaşılmasının, ilk beşerin yaratılışına değinen Kur’anın diğer pek çok âyetiyle mantık örgüsü açısından örtüştüğu görülmektedir. Çünkü Allah meleklerle çamurdan bir insan yaratacağını bildirmiş, şekil ve ruh verdiğinde ona secde etmelerini istemiş,⁴⁵ bunun üzerine meleklerin ona secde ettikleri ancak İblis’in bundan kaçındığı beyan edilmiştir.⁴⁶ Bazı âyetlerde yeryüzüne halife kılınan, bütün isimlerin öğretildiđi⁴⁷ ve meleklerin, önünde secde etmeleri istenilen kişinin Âdem olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸ Yine şeytan kıyamete kadar, pek azı hariç, Âdem’in zürriyetini buyruğu altına alacağını belirtmiştir.⁴⁹ Buna ek olarak bazı âyetlerde insanlara “Ey Âdemoğulları” şeklinde hitap edilmiştir.⁵⁰ Bu da bütün bu âyetlerde bahsedilen çamurdan yaratılan beşerin Âdem olduğu ve diğer insanların onun neslinden geldiği sonucunu vermekte ve insanlığın kendisinden türediği aslın Âdem olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca Lokman Sûresi’nin 28. Âyetinde “ما خلقكم ولا بعثكم الا كنفس واحدة” ifadeleri geçmektedir. Burada yeniden dirilmeyi inkâr edenlere karşı “Sizin yaratılmanız ve diriltmeniz ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltmesi gibidir” denilerek Allah için insanların tamamını yaratma ve diriltmenin, tek bir kişiyi yaratma ve diriltme gibi basit ve kolay bir iř olduğu bayan edilmektedir. Bu âyette geçen “nefs-i vâhîde”den “tek bir kişi”nin kastedildiği son derece açıktır ve bu âyet “nefsi vâhîde” ifadesinin geçtiği diğer âyetlerin de⁵¹ bu doğrultuda anlaşılması gerektiğinin en önemli delillerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim Lokman Sûresi’nin bu âyetinde geçen “nefsi vâhîde”ye aynı cins veya insanlık özü manası verildiği takdirde bunun, âyetin bağlamıyla örtüşmediği görülmektedir ve aynı durumun diğer âyetler için de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda öngördüğümüz bir diğer husus, önce Âdem’in sonra Havvâ’nın yaratıldığı ve Havvâ’nın Âdem’den yaratıldığı görüşüdür. Havvâ’nın Âdem’den sonra yaratıldığı, ez-Zümer Sûresi’nin 6.âyetinden açıkça anlaşılmaktadır. Zira bu âyette “Halakakum min nefsin vâhidetin

43 bk. Caner Taslaman, *Evrım Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, İstanbul, 2007, s. 393.

44 Râzî, *a.g.e.*, IX, 132.

45 el-Hicr 15/ 26-29; Sad 38/ 71-74.

46 el-Hicr 15/ 30-31.

47 el-Bakara 2/30- 31.

48 el-Araf 7/ 11-12; el-İsra 17/ 61; el- Kehf 18/ 50; Taha 20/ 116.

49 el-İsra 17/ 62.

50 el-Araf 7/ 26, 27, 31, 35; Yasin 36/ 60.

51 Örneğin el-Enâm 6/98.

sümme ceale minhâ zevcehâ” denilmekte ve “sümme” edatı kullanılarak eşin, nefsi-vâhideden daha sonra yaratıldığı beyan edilmektedir. Ancak bu yaratılmanın keyfiyeti beyan edilmemektedir. Bu noktada Hz. Peygamber'e aidiyetleri ciddi şüpheler taşıyan kaburga rivayetleri, itikadi açıdan bir delil teşkil etmeyeceğinden dolayı ilk kadının yaratılışının kaburga rivayetleriyle açıklanması da mümkün görünmemektedir. “ve halaka minhâ zevcehâ” ve “sümme ceale minhâ zevcehâ” gibi ifadelerden, “zevc”in “nefs-i vâhide”den yaratıldığı anlaşılmakta, bu noktada onun kaburgasından veya başka bir organından ya da şu anda mahiyetini bilemeyeceğimiz bir şeyden yaratılması arasında bir fark bulunmamaktadır. Fakat burada, kadının yaratıldığı hammaddeyi açıkça ortaya koyabileceğimiz sahil bir delilimizin olmadığı hususu önem kazanmaktadır. Bu konuda söylenebilecek şey ilk kadının yaratılışının mahiyetinin bilinmeyeceğidir ki aynı şey ilk erkeğin yaratılışında da söz konusudur. Burada önemle üzerinde durulması gereken, “nefs-i vâhide”ye atıfla yaratılıştan bahsedilen bu âyetlerin hiçbirinde, bu durumun bir eşitsizlik, bir üstünlük veya aşağılık vesilesi olarak görülmediği, aksine Kur'an'ın bütününde önce veya sonra yaratılmanın ya da yaratılış hammaddesinin bir üstünlük vesilesi yapılmaması gerektiğinin beyan edildiğidir. Kur'an'a göre Allah katındaki yegâne üstünlük ölçüsü erkek veya kadın cinsiyetine sahip olmak değil takva sahibi olmaktır. Nitekim el-Hucurât Sûresi'nde de insanların bir erkek ve bir kadından yaratıldıklarına atıfta bulunulmakta ve Allah katında en değerli kişinin O'na karşı gelmekten en çok sakınan kişi olduğu beyan edilmektedir.⁵² Bu nedenle insanın yaratılışına bir erkekle başlanmasının, bütün erkeklere bütün kadınlara karşı önceden verilmiş bir üstünlük sağlayacağı, ilk yaratılan erkeğin tam, mükemmel ve üstün olacağı, ikinci olarak yaratılan kadının ise ona eşit olamayacağı, çünkü bir bütünden alınmış olacağı, bundan dolayı da bir türev, bütünden daha az bir şey, aslı varlık değil aslı varlıktan çıkma, bir çeşit kopya olacağı⁵³ şeklindeki düşüncelerin İslâmî bir temeli bulunmayan yersiz kaygılar olduğu anlaşılmaktadır. Zira yaratılıştaki zamansal veya maddesel farkın, erkekle kadın arasında bu türden sonuçlara sebep olacağına dair naslara dayalı bir delilimiz bulunmamaktadır. Buna karşın naslardan bu nevi üstünlük anlayışlarının aksine sonuçlar elde edilmekte ve Allah nezdindeki üstünlük ölçütünün, takva derecesi olduğunu anlaşılmaktadır.

Kadının erkekten yaratılmasına dair bir diğer delil olarak öne sürülebilecek âyetlerden biri olan A'râf Sûresi'nin 189. âyetinde, bu şekildeki yaratılışın nedeni, yaratılan eşle huzura kavuşmak (liyesküne ileyhâ) şeklinde belirtilmektedir. Buradan, sadece ilk kadının yaratılışında söz konusu olan ve nasıl gerçekleştiği insanlar tarafından bilinmeyen bu durumun, eşler arasında huzur ve sükûnun meydana gelmesi amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. Burada aynı cinslerin birbirleriyle ülfet etmesi prensibinin söz konusu olduğu ve Allah Teâlâ'nın, birbirinden yaratma yoluyla böyle bir ülfetin meydana gelmesini dilediği anlaşılmaktadır. Allah dileseydi bunu başka bir şekilde de irade edebilirdi ancak böyle olmasını dilemiştir. Bununla birlikte bu şekilde bir yaratılışın erkeğin üstünlüğü, kadının da aşağılık ve ikincil bir statüde olması anlamına geldiğini de beyan etmemiş bilakis üstünlüğün yalnızca salih bir kul olma ile sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bundan dolayı yaratılıştaki öncelik ve sonralık veya yaratılış hammaddesinden hareketle yapılan üstünlük-alcaklık yorumlarının İslâmî olmakla bir bağı bulunmamaktadır.

Ayrıca er-Rûm Sûresi'nin 21. âyetinde de mealen “O'nun âyetlerinden biri de size kendinizden, huzura kavuşacağınız eşler yaratmasıdır” buyrulurken insanların kendileriyle huzura kavuşacakları eşler yaratılması, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikredilmektedir. Görüldüğü

52 bk. el-Hucurât 49/13.

53 Amine W. Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, ter. Nazife Şişman, İstanbul, 2005, s. 42-43; Mehmet Aydın, *İslâm'ın Işığında Kadın*, Ankara, 2008, s. 14.

üzere burada hitap genel olarak insanlara yöneliktir, bunun içine hem erkekler hem de kadınlar girmektedir, dolayısıyla huzura kavuşmak erkekler için olduğu gibi kadınlar için de söz konusudur. Ne var ki bazı dinî eserlerde kadın, sadece huzur sağlayıcı olmakla özdeşleştirilmekte ve kadının yaratılış sebebi sırf erkeği “huzura kavuşturmak” olarak ifade edilmektedir. Ancak Yahudî ve Hristiyan kültürün etkisinde kalınarak benimsendiği anlaşılan bu tür görüşlerin İslâmî bir temeli bulunmamaktadır. Nitekim bu görüşü benimseyen bir İslâm âlimine “Kadınlar erkeklerin huzura kavuşması ve onların arzularını karşılamak için yaratıldıysa erkekler de huzura ermek ve arzularını tatmin etmek için mi bu dünyaya gönderilmiştir?” diye sorulduğunda, buna “Hayır” cevabını verecektir. Nitekim bilinmektedir ki Allah, insanları ve cinleri ancak kendisine kulluk etsinler diye⁵⁴ yine ölümü ve hayatı kimlerin daha güzel amel yapacağını sınamak için yarattığını belirtmektedir.⁵⁵ Âyetlerde beyan edilen yaratılış gayesi bunlar olduğuna göre yaratılış amacını arzuları tatmin etmeye indirgemek mümkün değildir. Bununla beraber bu âyetlerde erkeklerle kadınlar arasında bir ayrım yapılmadığından kadını bu yaratılış gayesinin dışındaymış gibi tutup kadın için farklı bir varoluş nedeni belirlemeye kimsenin yetkisi bulunmamaktadır. Şu halde İslâmî açıdan yaratılış gayesi noktasında kadınlar ve erkekler için aynı düsturlar söz konusu olduğundan kadını sırf bir meta konumuna düşürecek yaklaşımların İslâmî olmakla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu sebeple yaratılışla ilgili olarak olayların zaman içindeki dağılımının aynı zamanda canlıların birbirleri üzerine kurdukları iktidarın dağılımını da belirlediği, önce gelenin sonra gelene sahip olduğu, dolayısıyla kutsal zaman boyutunda erkekten sonra ve onun bedeninden yaratılması sebebiyle, kadınların erkeklere hizmet etmek için yaratıldıkları şeklinde iddiaların⁵⁶ da İslâmî açıdan hiçbir geçerliliği bulunmamaktadır.

Sonuç

Gerek kâinatın yaratılışı gerekse de insanın yaratılışı dini naslar açısından bütün ayrıntılarıyla beyan edilmemiştir. İlk insan Âdem’in yaratılışında olduğu gibi ilk kadın Havvâ’nın yaratılışında da aynı durum söz konusudur. Bu sebeple kadının yaratılışı konusu teolojik olarak asırlardır devam eden bir tartışma mevzuudur ve dinlerin insana bakışını belirlemede kilit bir rol oynamaktadır.

Kadının ilk yaratılışı konusunda ileri sürülen görüşleri İslâm dini nokta-i nazarından en genel hatlarıyla iki grup halinde ele almak mümkündür. Bunlardan birinci görüşe göre kadın, ilk insan Âdem’den ve daha da ayrıntısıyla Âdem’in kaburgasından yaratılmıştır. İkinci görüşe göre ise kadın erkekle aynı cinsten veya aynı insanlık özünden yaratılmıştır. Ne var ki kadının yaratılış noktasında benimsenen bu görüşlerin naslarla ve bilimsel verilerle örtüşmediği anlaşılmaktadır.

Bu makalede, ilk kadının ilk erkekten yaratıldığı ancak bunun keyfiyetinin bilinemeyeceği, Kur’ândaki beyanlara göre bunun, cinslerin birbiriyle ülfet etmesi hikmetine mebni olduğu, bunun ötesinde yalnızca insan yaratılışının ilk safhasında geçerli olan bu durumun erkekle kadın arasında kadın aleyhinde bir üstünlük ölçütü olarak kabul edilemeyeceğinin naslar açısından daha tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında kadının kaburgadan yaratıldığının İslâm dini açısından bir kesinlik taşımadığı, senedleri açısından problemler taşıyan kaburga rivayetlerinin metin muhtevası açısından da Hz. Peygamber’e aidiyetinin şüpheli olduğu ve gerek

54 ez-Zâriyât 51/56.

55 el-Mülk 67/2.

56 bk. Fetna Ayt Sabbah, *İslâm’ın Bilişçiliğinde Kadın*, trc. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, 1995, s. 100-102; Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul, 2009, s. 63-65.

yaratılış gerekse de başka herhangi bir konuda dinî bir delil olarak kullanılamayacağı; ayrıca cinsiyet özelliği taşımayan bir insanlık özünden yatılma görüşünün de dinî açıdan tutarlı olamayacağı, yine bu makalede ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır.

Kaynaklar

- Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul, 2001.
- Arpaguş, Hatice K., “Kur’an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010
- Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, İstanbul, 2010.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 997
- Aydın, Mehmet, “İslâm’ın Işığında Kadın”, İslâm’ın Işığında Kadın, *TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri 1996-1997*, Ankara, 2008
- Badinter, Elisabeth, *Biri Ötekidir*, İstanbul, 1992.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, İstanbul, 2005
- Berktaş, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul, 2009.
- Birinci, Züleyha, *Kadın Konusunda İslâm’a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili*, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.
- Eisenberg, J., “Havvâ”, *İA*, İstanbul, 1950
- Firuzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kamûsu’l-muhît*, y.y.,t.y.
- İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İmâmüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azim*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Riyad, 1999
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, t.y
- Kasımî, Cemaleddin Muhammed, Mehâsinu’t-te’vil, tas. Muhammed Fuad Abdulkaki, Beyrut, 1978
- Kurtûbî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî’liahkâmî’l-Kur’ân*, thk. Semîr el-Buhârî, Riyad, 2003
- Muhsin, Amine W., Kur’an ve Kadın, ter. Nazife Şişman, İstanbul, 2005.
- Nesefî, Ebü’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve hakaiku’t-te’vîl*, y.y.,t.y
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefatihü’l-ğayb*, Beyrut, 2000
- Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsîru’l-menâr*, Kahire, 1990
- Sabbah, Fetna Ayt, *İslâm’ın Bilinçaltında Kadın*, trc. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, 1995.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü’l-kadir el-Câmî’ beyne fenneyi’r-rivâye ve’dirâye min ilmi’t-tefsîr*, y.y.,t.y
- Tabâtâbâî, Allâme Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi tefsîri’l-Kurân*, Beyrut, 1973
- Taberî, Ebü Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-beyân fi tefsîri’l-Kurân*, thk. M. Abdülmuhsin et-Türki, Kahire, 2001.
- Taslaman, Caner, Evrim Teorisi, *Felsefe ve Tanrı*, İstanbul, 2007.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara, 2006.
- Zebîdî, Ebü’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kamûs*, thk. Heyet, ts.